

IN MEMORIAM UNTO OLAVI SALO (1928–2019)

25. oktoobril 2019 lahkus meie seast igaviku radadele Unto Olavi Salo, tuntud Soome arheoloog, Turu Ülikooli emeriitprofessor ja estofiil. Ta sündis 10.10.1928 Satakunta maakonna Tyrvää kihelkonna igivanas Nuupala külas väikeettevõtja pojana. Pärast Tyrvää kooli lõpetamist 1948. aastal asus Unto õppima Helsingi Ülikooli, kus peaainetena tudeeris ajalugu prof Arvi Korhoneni juures, etnoloogiat prof Kustaa Vilkuna õpilasena ja arheoloogiat professorite Aarne Äyräpää ja Ella Kivikoski käe all. Suhted Äyräpääga kujunesid sedavõrd sõbralikeks, et Untost sai oodatud külaline professori kodus.

Hilisemas arheoloogia eriala valikus oli oma osa ilmselt ka Tyrvää kooli direktori arheoloogiaharustusel ning tuntud arheoloog Sakari Pälsil (Antrea kiviaegsete võrgujäänuste leidja), kes käis sageli Tyrvääs ja oli sealse rahva seas küllalt tuntud. Väga suur roll oli seejuures veel Soome Rahvusmuuseumis töötanud Helmer Salmol ja Ville Luhol, kelle arheoloogilistest kaevamistest Unto üliõpilasena suviti osa võttis.

Ülikooliajal liitus Unto oma kodumaakonda esindava Satakunta Üliõpilasseltsiga. Seltsi kureeris sel ajal Edwin Linkomies, kes enne sõda oli ülikoolis rooma kirjanduse professor, sõja lõpuaastail Soome valitsuse peaminister ning veetis pärast seda Nõukogude Liidu poolt sõjasüüdlaseks tehtuna mõned aastad isegi vanglas, kuid sai seejärel siiski professorina jätkata. Untole oli Linkomies isamaalise aate kandjana suureks eeskujuks ja esimeseks mentoriks administreerimise vallas.

Musikaalse noormehena laulis Unto Salo tenorina üliõpilasseltsi kvartetis ning kogus sellega tuntust väljasõitudel kodumaakonda ja mitmesugustel muudel üritustel. Ühel üritusel kohtas ta farmakoloogiat õppivat Terttu Nojonmaad. Nad löid perekonna ja ühise kodu ning kasvasid üles tütreid Suvi-Päivikki ja Sirkka-Liisa, elades koos 64 aastat.

Pärast ülikooli lõpetamist arheoloogina 1955. aastal asus Unto juhtima Forssa Muuseumi. Sealt siirdus ta 1957. aastal Pori linna Satakunta Muuseumi direktoriks, kus töötas kokku 14 aastat. Lisaks muuseumitööle ja selle sisu kaasajastamisele korraldas ta rohkesti arheoloogilisi kaevamisi Satakuntas (Poris, Nakkilas, Vanhanlinnas, Kokemäkis, Huittistes, Rieskonmäkis, Merikarvial, Tyrvääs, Kankaanpääl jm). Neist leidsid suurimat

Joonis 1. Terttu ja Unto Salo oma Turu kodus Karjakuja tänaval. V. Poikalainen foto, 2005

tunnustust Vanhanlinna linnamäe ja Rieskonmäki pronksiaja elamu säilmete uurimine.

Saavutatu innustas noort arheoloogi ja ta asus kirjutama doktoritööd Soome rauaaajast. Väitekirj valmis 1968. aastal. See tõlgiti saksa keelde ning avaldati raamatuna “Die frühromische Zeit in Finland” (“Varane rooma rauaaeg Soomes”). Samal aastal toimus ka tema doktoritöö kaitsmine Helsingi Ülikoolis, kus oponendiks oli Eestiski hästi tuntud prof Ella Kivikoski. Doktoritöö ja sellele järgnenud uurimus Kokemäenjoki suudme metalliaegsest asustusest võimaldasid Untol tõusta 1972. aastal Turu Ülikooli professoriks. Nüüd sai ta hakata oma rikkalikke teadmisi ja kogemusi laiemalt tutvustama ning üliõpilastega jagama.

Ülikoolis töötamise aega (1972–1991) on Unto ise kirjeldanud elu kingitusena, mida täitsid õppe- ja teadustöö ning administratiivne tegevus. Sellesse aega jäi ka publikatsioonide avaldamine Satakunta pronksiajast, Soome linnade tekkest ja varasest arengust, Eurajoki esiajast, Soome pronksiajast ja rauaaaja algusest jms. Ülikooli perioodi lõpus keskendus ta enam teemadele, mis lähtusid küll arheoloogiast, kuid ulatusid märgatavalt üle selle piiride, haakudes keeleteaduse, folkloristika ja usundilooga.

Paar aastat enne pensioneerumist osales ta 1989. aastal Eesti Muinas- taideseltsi ekspeditsioonil Äänisjärve kaljujooniste juurde, mis mõjutas

Joonis 2. Unto Salo (vasakul) koos Nadežda Lobanova, Eero Autio ja Väino Poikalaineniga Äänisjärve jooniskaljude juures. E. Suonio foto, 1989

edasisi pensionipõlve tegemisi ning tugevdas hiljem suhteid taasiseseisvunud Eestiga. Unto arendas kontakte Eesti arheoloogidega (eriti näiteks Vello Lõugasega), aitas kaasa eestlastest üliõpilaste õpingute ja elamise korraldamisele Soomes, osales Eestis doktoritööde kaitsmistel, edendas koostööd Turu ja Tartu Rotary klubide vahel jms.

Untol oli juba varemalt olnud väga suur austus Eesti ja eestlaste vastu. Soodsa hoiaku tekkel oli oluline roll Turu Ülikooli etnoloogiaprofessor Ilmar Talvel – soomepoisist eestlasel, kellega Unto oli tutvunud juba 1955. aastal ülikoolijärgsel koolitusel Rootsis. Talvet, kes siis töötas Stockholmis, iseloomustas ta inimesena, keda täitsid loomissund ja -rõõm. Turu Ülikoolis muutus nende kollegiaalne suhe sõpruseks, mis kandus üle ka väga paljudele teistele eestlastele, kellega Unto kokku puutus.

Unto Salo uurimistöö oli tihedalt seotud kodumaakonna Satakuntaga. Soome Kultuurifond autasustas teda 2005. aastal elutööpreemiaga Satakunta mineviku uurimise ja kultuuri edendamise eest. Unto laiendas pensionipõlves oma teaduslikku ja populariseerivat tegevust arheoloogiast muistsete asukate mentaalse maailma uurimisse. Ta asus ellu viima oma ammuseid plaane: sünteesima varasemalt kogutud teadmisi arheoloogiast, keeleteadusest, usundiloost ja folkloorist ühtseks tervikuks ning sellega paotama ust muinasaja uskumusmaailma. Kolmeosaline ligi

1500-leheküljeline peateos “Kalevalalaised myytit ja uskomukset” (“Kalevala-teemalised müüdid ja uskumused”) ilmus 2012. aastal. Selles raamatus selgitas ta soomlaste maailmapildi aastatuhandetepikkust geneesi.

Kaks aastat hiljem ilmus talt aga 832-leheküljeline mälestusteraamat “Iso tamm” (“Suur tamm”), kus ta kirjeldab värvikalt oma pika elu rööme ja valusid. Sellega aga avaldamise voog ei piirdunud. 2018. aastal nägi ilmalvalgust “The Gundestrup Caulderon” (“Gundestrupi katel”), milles Unto pakub Taani rahvusliku aardena tuntud, kuid keldi kultuuriruumis valminud rituaalse hõbeanuma (nn katla) välis- ja siseküljele loodud figuuri-tele muinasusundilisi tõlgendusi. Teadaolevat oli tal koostamisel veel üks käsikiri, mis aga jäi nüüd saatuse tahtel lõpetamata.

Eesti Muinastadeselts on siiralt tänulik Unto Salole tema uuringute ja publikatsioonide eest, mis on meie teadmisi ja arusaamu muinasajast suuresti avardanud, kuid ka mitmekülgse toetuse eest meie tegemistele ning kohtumistel ja kirjavahetuses vahendatud innustuse eest, et jätkaksime kaljutaide süvendatud uurimist ning tehtu avaldamist. Osalt tänu sellele suutsime 2019. aasta kevadel välja anda teise osa Äänisjärve kaljujooniste kataloogist, mida ta nii väga ootas. Kahjuks ei saa me aga teda enam rõõmustada viimase osa ilmumisega, mis on planeeritud tulevasse aastasse.

Unto Salo kirjalik pärand on liiga mahukas, et siin selle terviklikku loetelu esitada. Seetõttu on järgnevalt esile toodud tema enim vastukaja leidnud monograafiad:

Unto Salo, 1968. Die frühromische Zeit in Finland. Suomen Muinainmuis-toyhdistyksen Aikakauskirja – Finlands Fornminnesföreningens Tidsskrift 67, 249 S.

Unto Salo, 1970. Metallikautinen asustus Kokemäenjoen suussa. Satakunnan kirjallisuus Oy, Rauma, 166 s.

Unto Salo, 1981. Satakunnan historia 1, 2. Satakunnan pronssikausi. Satakunnan maakuntaliitto. Rauma, 508 s.

Unto Salo, 1984. Pronssikausi ja rautakauden alku. Suomen historia 1. Weilin & Göös, s. 99–250.

Unto Salo, 1997 ja 2000. Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa. Kulttuuri-maiseman vuosituhanneet. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 677. Helsinki, 125 s.

- Unto Salo, 1997. Ukko ukkosen jumala. Muinaissuomalaisten ukkosenjumala ja hänen indoeurooppalainen sukunsa. Itämeren Suomi – eurooppalainen maa. *Studia Historica Fenno-Ugrica* 2. Jyväskylä, Oulu, s. 121–223.
- Unto Salo, 1999. Kotimaakuntamme Satakunta. Katsaus Satakunnan asuttamisen, organisoitumisen, talouden ja kulttuurin vaiheisiin. Pori, 164 s.
- Unto Salo, 2000. Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. Hämeen käräjät 1. Hämeen Heimoliitto – Emil Cedercreutzin säätiö. Hämeenlinna, s. 18–230.
- Unto Salo, 2003. Kauas missä katse kantaa: Unto Salon puheita ja kirjoituksia. Satakunta: Kotiseutututkimuksia 21. Emil Cedercreutzin säätiö. Helsinki, 526 s.
- Unto Salo, 2005. Risti ja rauta. Kristilliset kuvat, symbolit ja ornamentit Suomen rautakauden löydöissä. Kristinuskon esineellistä kulttuurihistoriaa ennen kirjoitetun sanan aikaa. Vammala, 361 s.
- Unto Salo, 2006. Ukko: The God of Thunder of the Ancient Finns And His Indo-european Family. Institute for the Study of Man (Monograph; no. 51). Washington, DC, 146 p.
- Unto Salo, 2008. Ajan ammoisen oloista: Satakunnan ja naapurimaakuntien esihistoriaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1093. Helsinki, 427 s.
- Unto Salo, 2014. Iso tammi: Lehvän taittajan tarina. Warelia. Sastamala, 832 s.
- Unto Salo, 2012. Kalevalaiset myytit ja uskomukset 1–3. 1. osa: Olevaisuus ja sen valtiut – Muinaissuomalaisten maailmanymmärrys. 2. osa: Luonto ja kulttuuri – Muinaissuomalaisten elämänymmärrys. 3. osa: Tuoni, Pohjola, Taivas – Arkeologian ja kalevalaisten runojen tuonelat. Amanita Oy. Somero, 1499 s.
- Unto Salo, 2018. The Gundestrup Cauldron: Cultural-Historical and Social-Historical Perspectives. *Journal of Indo-European Studies* (Monograph No. 63). The Institute for the Study of Man. Washington, DC, 210 p.

VÄINO POIKALAINEN

Eesti Muinastaideseltsi esimees